

Múltunk színeváltozásai. Csíksomlyó és az *Egri csillagok* mint emlékezhely

Gyáni Gábor

Vallás és nacionalizmus kapcsolatáról. Újabb diskurzusok

A nemzet- és nacionalizmuselméletek új hajtása, amely a nyolcvanas években jelentkezett (E. Gellner, B. Anderson, E. Hobsbawm, J. Breuille), M. Weber és E. Durkheim nyomdokain haladva szekuláris történelmi jelenségként definiálta a modern nemzetet és nemzeti identitást. Nem így volt ezzel a nemzet primordiális és perennalista elképzelése, mely utóbbiak szerint a nemzet korántsem a modern kor szüleménye, hanem az antikvitásig visszavezethető folytonos létező. A két szélső álláspont között helyezkedik el az etnoszimbolista iskola tanítása (A. D. Smith, A. Hastings, J. Hutchinson), mely szerint a modern nemzet etnikai tudati hagyományok, vagyis a történelmi folytonosság talaján szökkent szárba, és ezek között a vallási mitológia is fontos szerephez jutott.

Új megközelítésnek számít a vázolt diszkurzív térben az az újabb felfogás, amely nem tagadja ugyan a nacionalizmus (és a nemzetállam-építés) szekuláris jellegét, de árnyalt módon összeköti azt a vallással. Tudománytörténelmi előzménye a nacionalizmus amerikai teoretikusai és szociológusai körében keresendő: Carlton Hayes már a két háború közötti munkáiban is kiemelte vallás és nacionalizmus szoros egybetartozását. A nacionalizmus, szökt meghatározása, egyetlen nemzetiségre (nationality) alkalmazott patriotizmus, amely messzemenően megfelel a katolikus hagyománynak és előírásoknak, mivel az összetartozás tudata az isteni tervben is benne foglaltatik. A patriotizmus ilyenformán keresztény erény. Az amerikai nacionalizmust elemző Bellah és néhány követője pedig polgári vallásról beszélt a nacionalizmus jellemzése során; ezen azt értették, hogy a modern nemzeti tudat szószólói a nemzet történetét afféle üdvtörténetként szemlélik, amely így vallásos áhítat forrása. Magyar kutatók is átvették ezt az utóbbi fogalmi javaslatot, elsőként Hankiss Elemér, aki „magyar nemzetvallásként” értekezett a témáról. Őt követte e téren Gerő András. Hozzátehetjük: a „magyar nemzetvallás” fogalmának hirdetése a magyar nemzettudat meglehetősen hiányos és felszínes leírásával szolgál.

Ehhez képest jóval árnyaltabb az a fogalmi rend, amely az újabb elméleti diskurzusok produktuma. Erről szól előadásom, melyben elsősorban Rogers Brubaker kategóriarendszerét mutatom be, egyúttal pedig utalok néhány új kutatási eredményre is.

Jakab Albert Zsolt

Az emlékezés kultúrája. Rítusok, eszközök, alakzatok

A polgárosodó 19. században a társadalom színterein új rítus jelent meg, amely a 20. századra az egyik legmeghatározóbb, legérzékenyebb, közösséget szervező és identitásokat modelláló tényezővé vált. Ez pedig az *emlékezés rítusa*. Az elemzés végig figyelemmel kíséri, hogy milyen motívumok, tartalmi elemek határozták meg az emlékünnepeket, milyen tereket foglalt le vagy sajátított ki a közösségi együttlét, milyen retorikai és narratív stratégiái voltak az emlékbeszédeknek. A kutatás során sikerült válaszokat adni arra, hogy milyen viszonyokat ápolt a lokális társadalom a maga (nemzeti) múltjával, hogyan szerveződött a történelemtől, nemzeti identitásról szóló nyilvános beszéd.

Bagyinszki Péter Ágoston

Kollektív emlékezet és a keresztény identitás logikája

Önértelmezése szerint a kereszténység elbeszélő közösség, amely Isten és ember történelmi időt megszentelő, jelentőségteljes találkozásaira (*magnalia Dei*) emlékezve keresi az „idők jeleit” a jelenben, miközben bizalommal tekint a jövő Istenére. A testté lett Logosz vallása esetenként számontartja a reményteljes emlékezés szent helyeit, amely helyek köré sokszor zarándoklatok és kultuszközösségek szerveződnek. Mindeközben a keresztény identitás maga nagymértékben független a történelmi zarándokhelyek topológiájától, és elsődlegesen az emlékezés szellemibb síkjához kötődik. Az előadás Reinhard Körner, Philippe Borgeaud, Charles M. Taylor, Jan Assmann, Edward Shils és mások meglátásai alapján járja körül az emlékezés konstitutív szerepét a keresztény identitás működésében.

Mohay Tamás

Emlékek szólamai Csíksomlyón

Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy Csíksomlyót a magyar társadalomban a maga módján „mindenki” „ismeri” – százezrek személyes tapasztalatán túl bőségesen rendelkezésre áll róla számos műfajban készült közlés, média- és internetes tartalom. Mindez megannyi „forrás”, kiindulópont rálátni arra, hogy – zenei hasonlással élve – az emlékezés milyen sok szólama hangzik együtt a kegyhelyen. A terek az elmúlt hat-hétszáz év minden korszakát megidéznek; az eredettörténet visszavezet a 16. századba, és újra meg újra elmondva aktualizálódik; a tisztelet tárgyai, főként a Mária-kegyszobor a vallási kultuszba foglalt megemlékezések tömegének központja. Offerekbe és hátatáblákba rejtve jelen vannak személyes történetek, az ajándéktárgyak mindenfelé odaviszik, a személyes elbeszélések ismétlődő felidézése pedig évtizedeken át megelevenítik a kegyhelyen tapasztalt emlékeiket. Mindez nagyrészt belül marad a magyarság legtagabb értelemben vett körén, ám emellett elindult a nemzetközi

(el)ismertség irányába is – jól beilleszthető tehát a nemzeti és európai szövegek környezetbe egyaránt.

Jákfalvi Magdolna

Csíksomlyó mint színházi absztrakció

Csíksomlyót a 18. századi ferences drámajátékok írják be a színháztörténetbe, de a név már akkor is absztrakt kulturális referenciaként szolgál. A passió helyszínéül Csíksomlyó a per- és megváltástörténet mint kulturális séma általánosított keretéül válik, tehát színházi emlékezhelyként legalább annyira dekonkretizált, fantomizált, mint Nimwéga (Nijmegen) a *Faustban*. A színházkulturális emlékezet Ruszt József 1971-es bemutatóját (Egyetemi Színpad) örzi olyan újrafelfedezésként, amely megnyitotta a modernkori értelmezések sorát. Előadásomban az utóbbi évtizedek bemutatóinak történetet vázoló fel, melynek során a generikus passiótörténet és tőle régen különvált konkrét tájféldrajzi adottságok összeillesztéséből – színházi re-enactment (újrajátszás) révén – megképződik a ma ismert, jellegzetesen 20. századi identitáskonstrukció.

Bényei Péter

Az *Egri csillagok* kollektív emlékezeti munkája

Gárdonyi Géza 1901-ben publikált regénye, az *Egri csillagok* a magyar irodalom egyik kultuszműve: már Gárdonyi életében kötelező olvasmány lett, s ez a státusa mind a mai napig folytonos, ezért a regény bő egy évszázada aktív és kiemelkedő formálója a magyar közösségi identitásnak is. Az *Egri csillagok* esztétikai teljesítményét illetően a recepció igen megosztott (s manapság inkább az ifjúsági és gyerekirodalom részeként tartjuk számon a művet), szimbolikus státusa (magyarságeszménye, közösségképző ereje stb.) azonban soha nem kérdőjeleződött meg. Ennek ellenére csak az elmúlt évtizedben történt szakirodalmi kezdeményezés a szöveg emlékezeti munkájának (és emlékezhely státusának) célirányos és részletekbe menő feltárására. Előadásomban ehhez a kezdeményezéshez kapcsolódom, amikor az *Egri csillagok* poétikai struktúrájának, műfaji kódoltságának (a történelmi regény sajátos alakváltozata), valamint a poétikai-műfaji regiszteren kirajzolódó történelem- és nemzetszemléletének alapos feltérképezése révén próbálom meg a regény kollektív emlékezeti munkájának, valamint emlékezhely funkciójának egyedülálló aspektusait felvázolni. Egy adott közösség múltja irányuló kollektív emlékezete minden esetben a jelen felől meghatározott, s mindig az aktuális időpillanat szükségleteihez próbálja igazítani a múlt kitüntetett eseményéhez kapcsolódó értelemképzeteket. Előadásomban éppen ezért

hangsúlyosan vizsgálom, hogy egyfelől milyen jelen érdekeltsgű kollektív emlékezeti munka hozza létre a múlt mitizált képét az elbeszélésben, másfelől pedig az *Egri csillagok* mint emlékezhely virtuális hordozóként hogyan ragadja meg a tárgyát, a magyar történelem egyik sorsfordító eseményét, milyen szimbolikus jelentések társíthatók a történet mitizáló cselekményesítéséhez, s ebből milyen értelemsémák, sűrített jelentések férhetők hozzá (hozzáférhetőek-e egyáltalán?) aktuális jelenünk értelemtávlatában.

Lőkös Péter

Horváth Mihály történeti munkái és az 1552-es egri ostrom emlékezete

Horváth Mihály a 19. század ismert és elismert történésze volt. Békefi Remig a magyar nemzet nevelő mesterének nevezte. Horváth volt a szerzője az első modern magyar nyelvű történelmi szintézisnek, amely négy, majd később hat kötetben jelent meg, és amelyet hosszú időn keresztül tankönyvként is használtak. De rövidebb összefoglalásokat (tankönyveket) is írt magyar és német nyelven a magyar történelemről, amelyek generációk oktatását szolgálták. Miközben ismeri Tinódi énekeit, az 1552-es egri ostrom elbeszélésénél átveszi az Ascanio Centorio-féle ostromleírás három, Tinódi által nem említett, történetileg alá nem támasztott motívumát (a várfalra kihelyezett koporsó és a két „amazon” története). Két utóbbi – Horváth munkáinak is köszönhetően – elterjed a magyar irodalomban is, később „felfedezi” a képzőművészet is, gondoljunk Székely Bertalan festményére, vagy Strobl Alajos Dobó-szobrára. Az előadásban megvizsgálandó, hogy Horváth az ostrom mely mozzanatait hangsúlyozza műveiben, más csatákhoz képest mekkora teret szentel neki. Az elemzésből kiderülhet, művei mennyiben váltak részesévé a magyar emlékezhely-alakítás folyamatának.

Záhonyi-Ábel Márk:

Az *Egri csillagok* (1968) című film mint emlékezhely

Eger 1552-es ostromának kulturális emlékezete bővelkedik a különböző mediális jellemzőkkel bíró reprezentációkban (irodalom, képzőművészet, film, színház stb.). Az előadás célkitűzése, hogy ezek közül részletesebben megvizsgálja Várkonyi Zoltán 1968-as játékfilmjét, az *Egri csillagok* című alkotást, amely az adott történelmi esemény emblematikus emlékezhelye. A film Gárdonyi Géza azonos című regényének adaptációja, így a kidolgozása során egyaránt jelentőssé válik a 16. századi történelmi esemény és a századfordulós irodalmi mű befolyásoló szerepe. További lehetőségként jelenik meg az adott

emlékezhely vizsgálatok az 1960-as évek magyar és kelet-közép-európai politikatörténete és filmtörténete.

Fenyő D. György:

***Az Egri csillagok* mint kötelező olvasmány**

Az Egri csillagok évtizedek óta az általános iskolai tanítási kánon része, és ez a hely sokáig megkérdőjelezetlen volt. Még homlokegyenest ellentétes ideológiai alapállású tantervek is tartalmazták: éppúgy tanították a szocializmusban, mint ahogy a rendszerváltás óta tanítják.

Az előadás igyekszik annak utánajárni, milyen érvek szólnak *az Egri csillagok* tanítása mellett és ellen. Egészen különböző kritikai vélemények is megfogalmazódtak *az Egri csillagok* tanításával kapcsolatban, ugyanakkor hatalmas módszertani tudás és repertoár áll a regény tanítása mögött. Vajon milyen szerepe lehet *az Egri csillagok* tanításában a magyar történeti tudatnak, milyen a regény esztétikai értékének, milyen az oktatási és pedagógiai tradíciónak – erre keres választ az előadás.